

УДК 338.439

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО
ОЦІНКИ ТА АНАЛІЗ
ІНДИКАТОРІВ
ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ ©**

Г.М. КАЛЕТНИК,
*доктор економічних наук,
професор, академік НААН, завідувач кафедри
адміністративного менеджменту та
альтернативних джерел енергії,*

О.В. ДАРМОГРАЙ,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)*

Здійснено узагальнення існуючих методик та індикаторів продовольчої безпеки згідно рекомендацій ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН), Глобального індексу продовольчої безпеки, українського уряду. Встановлено пріоритетні показники та проведено їх аналіз в динаміці. Визначено причини дисбалансу у забезпеченні продовольчих потреб населення України. Здійснено оцінку територіальної диференціації доступності споживання основних видів продовольства і встановлено найбільш проблемні регіони щодо зазначеного показника. Розраховано диференціацію вартості продовольства для різних соціальних груп населення та показники імпортозалежності щодо продовольчої продукції.

Ключові слова: продовольча безпека, індикатор, методика оцінки, продукти харчування, імпорт.

Літ. 9.

Постановка проблеми. Значимість проблеми продовольчої безпеки зумовлюється першочерговою потребою у харчуванні, яке забезпечує підтримку всіх життєво важливих процесів у людському організмі. Адже неповноцінне харчування, в свою чергу, призводить до погіршення здоров'я людей, зниження середньої тривалості життя, виникнення багатьох хвороб. Тому й не дивно, що продовольча безпека найповніше знаходить своє вираження через показники споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема методологічного забезпечення продовольчої безпеки була в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких варто відмітити П. Борщевського, В. Гейця,

І. Лукінова, Г. Мостового, Г. Пчелянської, І. Румика, О. Скидана, О. Шпикуляка, В. Юрчишина та ін. Проте питання кількісної оцінки рівня продовольчої безпеки залишається незмінно актуальним і потребує постійного моніторингу та аналізу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення існуючих зарубіжних та вітчизняних методик оцінки рівня продовольчої безпеки, а також аналіз динаміки окремих її індикаторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно визначення, запропонованого ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН), *продовольча безпека* – це стан, який характеризується постійним фізичним, соціальним та економічним доступом усіх людей до достатнього за обсягом, поживністю та безпечністю продовольства, яке необхідне для здорового та активного життя.

Індикатори – це орієнтири розвитку, що визначають межу негативних процесів, подаючи сигнали учасникам ринку про можливі несприятливі сфери, зниження глобального рівня національної безпеки. Вони дають змогу кількісно оцінити та сигналізувати про майбутню небезпеку, здійснити комплекс програмно-цільових заходів щодо стабілізації ситуації. Критерій продовольчої безпеки – граничний (пороговий) рівень індикатора, що є межею, поза якою продовольча ситуація у країні (регіоні) вважається небезпечною. Граничні значення індикаторів характеризують граничні межі, нижче (вище) яких певна економічна (соціальна чи екологічна) система виходить зі стану рівноваги, розбалансовується та переходить у небезпечну для подальшого функціонування і розвитку зону. Ігнорування такими межами може спричинити руйнівні тенденції розвитку економічної, соціальної й екологічної сфери, що негативно позначиться на рівні життя населення. У зарубіжній науковій літературі існує близько 200 визначень та 450 індикаторів продовольчої безпеки [1].

Соціальним комітетом із міжнародної продовольчої безпеки ФАО, що розробляє стратегічні і тактичні підходи до вирішення продовольчої проблеми на глобальному рівні, для оцінки її рівня використовується спеціальна методична база. Вона ґрунтується на семи основних показниках [2]:

1. Загальні запаси в співвідношенні до можливого об'єму потреби ринку. Секретаріат ФАО зазначає, що для забезпечення продовольчої безпеки в світі запаси зернових повинні складати не менше 17-18 % від об'єму запасів на кінець поточного періоду.

2. Відношення обсягів постачань п'яти основних експортерів зерна до потреб в імпорті пшениці і кукурудзи. Показник призначений для вимірювання здатності п'яти основних експортерів зерна (Аргентини, Австралії, Канади, ЄС і США) задовольнити потреби країн-імпортерів. Відображає співвідношення між валовим виробництвом, імпортом і початковим запасом, з одного боку, і загальним внутрішнім споживанням з урахуванням експорту, з другого боку.

3. Частка об'єму кінцевих запасів зернових основних експортерів пшениці, кукурудзи і рису по відношенню до загального використання цих видів зернових (внутрішнє споживання плюс експорт).

4. Зміни у виробництві зернових в основних країнах-імпортерах зерна, порівняно з тенденцією і попереднім роком.

5. Зміни у валовому виробництві зернових в країнах з дефіцитом продовольства унаслідок низьких доходів, що дозволяє іншим шляхом виміряти продовольчу безпеку в групі країн, які вважаються уразливими до коливань об'ємів поставок. В той же час, з урахуванням того, що виробництво зернових в Китаї та Індії істотно впливає на загальне значення, в шостому показнику ці дві країни опускаються.

6. Зміни у валовому виробництві зернових в країнах з дефіцитом продовольства унаслідок низьких доходів без урахування двох країн – Китаю та Індії.

7. Порівняння експортних цін на основні види зернових [2].

За загальними підходами ФАО, продовольча безпека країни вважається забезпеченою, якщо в ній:

- виробляється майже 80 % споживаного продовольства або, якщо країна спеціалізується на виробництві того чи іншого виду продовольства, експорт якого дозволяє їй отримувати позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу з продовольства, тобто обсяги світової торгівлі в істотній мірі залежать від реалізації даного товару і країна може впливати на світовий ринок.

- крім виробництва необхідної кількості продовольства здійснюється його додатковий випуск в обсязі заповнюваного страхового запасу на рівні розвинених країн світу (більше 20 %).

- у разі, коли певні види продовольства не випускаються або їх виробництво обмежено, є можливості закуповувати їх в інших країнах, при цьому не допускається виникнення продовольчої, політичної або іншої залежності від окремої країни-експортера в частині відсутнього продовольства [3].

Альтернативна оцінка рівня продовольчої безпеки у країнах світу здійснюється дослідним підрозділом ВД The Economist (Economist Intelligence Unit) спільно із компанією DuPont і міжнародними експертами у межах Глобального індексу продовольчої безпеки, у якому Україна у 2014 р. зайняла 52-е місце серед 109 країн. Глобальний індекс продовольчої безпеки, що вперше вийшов у 2012 р., розглядає ключові фактори, пов'язані з такими показниками, як фінансова та фізична доступність продовольства, а також його якість і безпека. Індекс аналізує показники 109 країн. Серед сильних показників України можна визначити продовольчу безпеку – комплексний показник, який використовується для оцінки ступеня сприятливості умов для забезпечення продовольчої безпеки, а також низький рівень втрат продовольства. Серед основних проблем відзначаються: низький обсяг державних витрат на наукові дослідження у сфері сільського господарства і рівень ВВП на душу населення, вдвічі менший, ніж середньосвітовий показник.

Щодо рівня державних витрат на наукові дослідження і розробки в галузі сільського господарства Україна отримала найнижчу оцінку - 1 бал з можливих 9-ти у 2014 р. та 0 балів – у 2015 р.

На даний час оцінка стану продовольчої безпеки України проводиться відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1379 від 05.12.2007 р. [4] та наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [5]. Методика передбачає обрахунок 7 індикаторів, які характеризують стан продовольчої безпеки, а саме:

- добова енергетична цінність раціону людини;
- забезпечення раціону людини основними видами продуктів, якими вважаються: хліб і хлібопродукти, картопля, овочі, баштанні, фрукти, ягоди і виноград, цукор, олія, м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, риба і рибодукти, яйця;
- достатність запасів зерна у державних ресурсах;
- економічна доступність продуктів;
- диференціація вартості харчування за соціальними групами;
- ємність внутрішнього ринку окремих продуктів;
- продовольча незалежність за окремим продуктом.

Важливим кроком для гарантування продовольчої безпеки є визначення переліку показників для оцінки її рівня. Для оцінки рівня продовольчої безпеки нами використані індикатори, якими оперує Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), а також Методика, затверджена постановою Кабінету Міністрів України, "Деякі питання продовольчої безпеки" від 05.12.2007 р. за № 1379.

Добова енергетична цінність раціону людини. За рівнем середньодобової поживності раціону середній українець споживає достатньо кілокалорій - 2939 ккал при граничному значенні - 2500 ккал (рис. 1). Тобто зазначений індикатор на 17,6 % перевищує встановлений граничний критерій для нього. Проте понад 71 % від загальних енергетичних надходжень населення отримувало за рахунок споживання продукції рослинного походження. Частка продукції тваринництва у 2014 р. була в 1,9 рази нижче від встановленого граничного критерія (55 %).

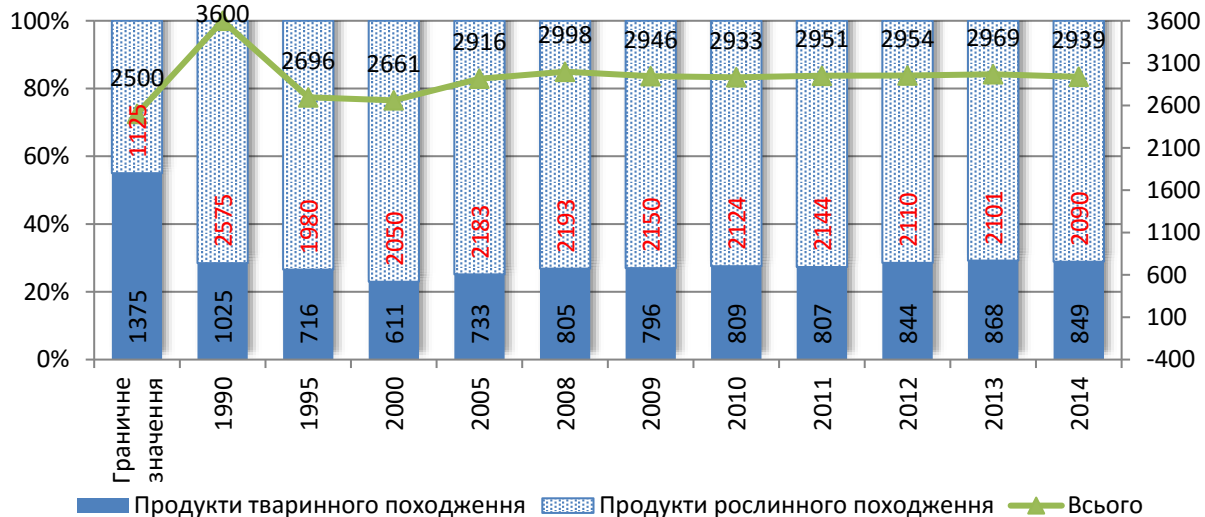

Рис. 1. Динаміка середньодобової калорійності раціону населення України, ккал на 1 особу

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Достатність споживання окремого продукту. У 2014 р. лише за п'ятьма основними групами продовольства середньодушове споживання знаходилося на рівні або перевищувало рекомендовані норми. По інших групах спостерігалось недостатнє споживання, особливо суттєве відставання відмічалось по продукції тваринного походження. Винятком тут було лише споживання яєць та яйцепродуктів. У той же час у минулому році порівняно з попереднім зменшилось споживання

населенням основних видів продовольства по більшості позицій. Найбільш помітно зменшилося середньодушове споживання українцями риби та рибопродуктів – на 3,4 кг або майже на чверть (табл. 1).

За даними Державної служби статистики України, в розрахунку на душу населення енергетична цінність добового раціону у 2014 р. по країні становила 2939 ккал, що на 8,2% нижче фізіологічної норми споживання (3200 ккал).

Такі негативні наслідки в якості харчування населення мало через кардинальне скорочення виробництва продукції тваринництва внаслідок значного зменшення поголів'я продуктивної худоби. Споживання усіх елементів у складі продовольства протягом 2005-2014 рр. було приблизно однаковим і суттєвих змін не зазнало. На 10 % збільшилося споживання жирів, що можна пояснити зростанням використання в їжу олії.

Таблиця 1

Оцінка рівня достатності споживання продовольчих товарів в Україні

Продукція	Норма споживання, кг на рік*		Фактичне споживання, кг на рік				Рівень достатності, %			
	раціо-нальна	міні-мальна	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014р.
М'ясо і м'ясопродукти	80	52	51,2	54,4	56,1	54,1	64,0	68,0	70,1	67,6
Молоко і молоко-продукти	380	341	204,9	214,9	220,9	222,8	53,9	56,6	58,1	58,6
Яйця (шт.)	290	231	310	307	309	310	106,9	105,9	106,6	106,9
Хліб і хлібо-продукти	101	94	110,4	109,4	108,4	108,5	109,3	108,3	107,3	107,4
Картопля	124	96	139,3	140,2	135,4	141	112,3	113,1	109,2	113,7
Овочі та баштанні	161	105	162,8	163,4	163,3	163,2	101,1	101,5	101,4	101,4
Плоди, ягоди, виноград	90	68	52,6	53,3	56,3	52,3	58,4	59,2	62,6	58,1
Риба і рибопродукти	20	12	13,4	13,6	14,6	11,1	67,0	68,0	73,0	55,5
Цукор	38	32	38,5	37,6	37,1	36,3	101,3	98,9	97,6	95,5
Олія	13	8	13,7	13,0	13,3	13,1	105,4	100,0	102,3	100,8

* згідно норм Міністерства охорони здоров'я України

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

У порівнянні із 1990 р. населення України в 2014 р. менше споживало основних продуктів тваринництва – м'ясо- та молокопродуктів, а також рибопродуктів (рис. 2).

Аналіз споживання продуктів харчування за регіонами показав істотну їх диференціацію за цим показником. В окремих областях України рівень споживання окремих продуктів харчування є значно нижчим від середніх, в інших областях – вищим. Це є наслідком дії багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів: різниці у

рівні середніх доходів, фізичній доступності окремих видів продовольчих товарів, різниці у цінах їх реалізації, смакових переваг. Так, у Київській області традиційно низьким є рівень споживання хліба та хлібопродуктів, що викликане вищим рівнем середніх доходів населення і відповідно вищим рівнем споживання м'ясопродуктів, яєць, плодів, ягід та винограду, які сприймаються як значно більш корисні.

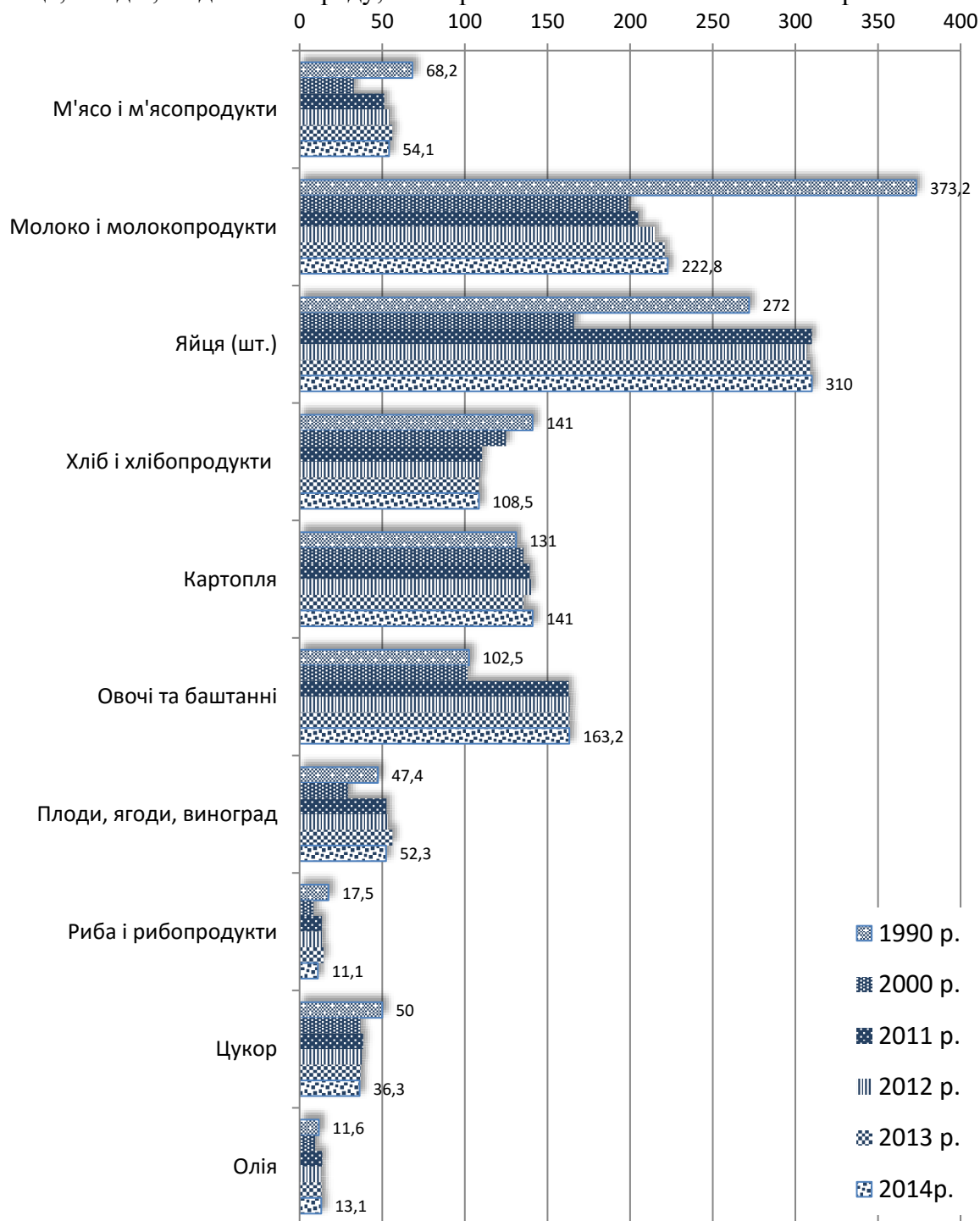

Рис. 2. Споживання основних продуктів харчування населенням України, кг на рік

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Розрахунок індикатора доступності споживання основних видів продовольства у 2014 році у розрізі регіонів дозволив виділити найбільш проблемні регіони (табл. 2). Темним кольором виділено області із найнижчим показником доступності за кожним із продуктів.

Таблиця 2

**Достатність споживання основних видів продовольства
у 2014 році у розрізі регіонів, %**

	Групи продовольства:									
	хліб і хлібо-продукти	м'ясо та м'ясопродукти	молоко і молокопродукти	яйця і яйце-продукти	риба і рибо-продукти	овочі і баштанні культури	олії рослинні	цукор і цукровмісні	плоди, ягоди та виноград	картопля
Україна	107,4	67,6	58,6	106,9	38,3	101,4	100,8	95,5	58,1	113,7
Вінницька	121,2	69,6	57,0	109,3	43,4	104,7	104,6	104,2	60,0	137,4
Волинська	116,2	65,6	61,8	99,3	37,2	94,5	101,5	107,4	51,7	147,6
Дніпропетровська	96,6	76,3	54,1	112,1	40,7	112,2	102,3	91,6	65,7	96,5
Донецька	111,7	74,4	52,7	105,5	40,0	98,8	100,8	92,6	61,1	92,1
Житомирська	114,1	63,4	61,9	112,8	45,2	91,6	104,6	101,6	53,9	149,3
Закарпатська	121,2	61,6	65,2	96,6	28,3	101,6	100,8	101,6	61,9	114,2
Запорізька	102,0	68,6	51,2	106,6	39,7	108,6	96,2	94,7	53,2	88,8
Івано-Франківська	116,4	54,5	68,7	97,6	24,8	81,9	99,2	95,5	47,8	143,0
Київська	85,1	85,6	59,6	122,4	50,0	100,2	103,1	78,2	78,3	100,4
Кіровоградська	108,1	70,6	54,9	109,0	34,1	108,9	95,4	104,2	48,9	120,4
Луганська	112,9	57,4	50,2	100,0	34,5	79,1	97,7	96,1	43,1	99,4
Львівська	106,1	58,8	65,1	102,4	32,8	93,8	104,6	100,3	53,4	140,7
Миколаївська	114,1	60,3	59,8	105,2	39,7	116,8	110,8	98,2	58,4	95,0
Одеська	107,2	61,3	54,1	101,0	54,1	107,5	108,5	97,9	64,4	92,8
Полтавська	112,9	66,9	62,1	114,8	33,4	117,7	92,3	91,6	55,8	114,9
Рівненська	105,7	57,3	58,5	104,5	29,0	92,6	89,2	100,0	45,1	123,9
Сумська	110,5	62,1	57,1	102,8	30,7	104,9	88,5	101,1	45,6	142,0
Тернопільська	102,3	59,4	62,2	101,4	26,6	103,9	100,0	81,6	46,1	130,1
Харківська	101,0	70,3	62,4	103,8	34,8	104,5	90,8	94,5	57,9	103,3
Херсонська	121,2	67,0	55,5	106,9	43,8	115,0	100,0	107,9	59,3	116,2
Хмельницька	115,0	62,3	64,3	108,6	27,9	86,0	100,0	89,7	54,2	141,6
Черкаська	122,3	66,0	62,5	108,3	42,1	106,8	115,4	120,0	52,8	125,9
Чернівецька	115,2	56,1	65,7	106,2	30,7	106,8	100,8	94,7	61,2	119,5
Чернігівська	115,2	61,9	64,1	99,7	34,1	104,4	92,3	101,1	46,8	140,7

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

З таблиці видно, що Луганська область має найгірші показники за 3 групами продовольства, ще за 5 групами її показники є нижчими за 100%, лише споживання хлібопродуктів та яєць в області є вищим або рівним раціональної норми. Схожі, хоча

дещо кращі, показники достатності спостерігались в Івано-Франківській області. Найкращі ж показники характерні для Вінницької та Херсонської областей, де рівень споживання був вищим за раціональну норму по 6 групах продовольчих товарів.

Достатність запасів зерна у державних ресурсах. На початок 2013 р. у державному інтервенційному фонді було в наявності 1680 тис. т зерна, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6653 тис. т. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 25 %, що відповідає положенням Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України", статтю 9 якого визначено, що державний інтервенційний фонд має бути сформованим у обсязі не менше 20 % від внутрішнього споживання¹.

У грудні 2013 р. у державному інтервенційному фонді було в наявності 1,5 млн. т зерна. Враховуючи те, що внутрішнє споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно склало 6,6 млн. т, індикатор достатності запасів зерна становив 23 %. З того часу відомості про обсяг запасів зерна в державних фондах не публікуються.

Економічна доступність продуктів харчування. Індикатор економічної доступності у 2014 р. становив 53,6 % при його 60-ти відсотковому граничному критерії. У 2013 році цей показник становив 52 %. Показник економічної доступності продуктів харчування в Україні є найгіршим серед країн Європи. Зазначений показник прямо залежить від рівня бідності населення України, який в тому числі визначається витратами на харчування.

Найвищі витрати домогосподарств припадали на придбання м'яса і м'ясопродуктів – 513 грн. на місяць, або 24 % від загальних витрат на харчування. На другому місці для домогосподарств були витрати на молоко та молочні продукти – майже 300 грн. на місяць (14 %).

У 2014 р. найгірший показник за рівнем економічної доступності продуктів харчування зафіксовано у Херсонській та Рівненській областях, жителі яких витрачали на продукти харчування понад 58 % від усіх сукупних витрат. Найменша частка витрат на забезпечення потреб у продовольстві була у Запорізькій області – 44,1 %.

Диференціація вартості харчування за соціальними групами. Протягом останніх десяти років внутрішня політика України була орієнтована на вирішення питань подолання бідності та збільшення особистих доходів громадян. Про це свідчать прийняття багатьох нормативно-правових актів – указів Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, а також Закону України "Про основи національної безпеки України".

Але в умовах фінансово-економічної кризи, яка суттєво вплинула на соціально-економічний стан України, проблема бідності населення та тісно пов'язана з нею проблема продовольчої безпеки на рівні домогосподарств, стали ще гострішими. Це в свою чергу проявилось в істотній диференціації обсягів споживання продовольства (табл. 3).

¹Пороговий критерій для цього індикатора становить 17 %. Методика розрахунку індикатора не враховує обсягів зерна, яке знаходиться у державному матеріальному резерві, зважаючи на те, що така інформація складає державну таємницю.

Таблиця 3

**Диференціація обсягів продовольчого споживання
в середньому на місяць на особу, кг**

	Споживання за квінтільними (20%) групами в залежності від розміру сукупних доходів						Співвідношення вищого і нижчого квінтілів		
	перший квінтіль (нижчий)			останній квінтіль (вищий)					
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Хліб і хлібопродукти	8,8	8,6	8,1	9,0	9,1	9,5	1,02	1,06	1,17
М'ясо і м'ясопродукти	3,8	3,8	3,6	6,6	7,0	6,5	1,74	1,83	1,81
Молоко і молокопродукти	15,2	15,3	11,3	24,0	25,5	17,8	1,58	1,67	1,58
Риба і рибопродукти	1,4	1,4	1,2	2,1	2,3	2,1	1,50	1,61	1,75
Яйця (шт.)	17,6	18,0	17,6	21,9	22,8	21,8	1,25	1,27	1,24
Овочі та баштанні	8,4	7,6	7,1	11,5	11,2	11,1	1,37	1,47	1,56
Картопля	7,6	6,6	6,2	7,2	7,0	7,2	0,95	1,06	1,16
Плоди, ягоди та виноград	2,6	2,85	2,6	5,6	6,15	5,2	2,15	2,16	2,00
Цукор	2,7	2,7	2,5	3,4	3,3	3,5	1,26	1,25	1,40
Олія рослинна	1,7	1,6	1,5	1,9	1,9	1,9	1,12	1,16	1,27

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Поряд з проблемою бідності загрозливою залишається ситуація з показниками соціально-економічного розшарування. Для вимірювання диференціації вартості харчування за соціальними групами, державна статистика здійснює групування обстежуваних домогосподарств, виділяючи децильні або квінтільні групи й обчислюючи відповідні коефіцієнти, тобто відношення середніх показників за групами, куди включаються 10 (20)% домогосподарств з найбільшими доходами (витратами), до аналогічних показників за групами 10 (20)% домогосподарств з найменшими доходами (витратами). Чим більше значення цього відношення від одиниці, тим сильніше є соціальне розшарування [6, 7].

Економічна криза в Україні знайшла своє відображення й у зменшенні індикатора диференціації вартості харчування за соціальними групами (з 1,6 у 2011-2013 рр. до 1,5 – у 2015 р.), що свідчить про перехід багатьох споживачів на дешевші продукти.

Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів. Ємність продовольчого ринку – це максимально можливий обсяг реалізації товару за цього рівня платоспроможного попиту і роздрібних цін. Кожна з цих складових знаходиться під дією певних факторів, які в сукупності істотно впливають на ємність ринку. Залежно від чисельності населення в регіоні та норм споживання певних конкретних видів продуктів харчування, визначають необхідні обсяги виробництва окремого виду продукції [7].

Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення (табл. 4). Ми вважаємо, що запропонована Кабінетом Міністрів України методика розрахунку ємності внутрішнього ринку досить поверхова і не включає впливу багатьох змінних.

Таблиця 4

Оцінка ємності внутрішнього ринку України, тис. т

	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.*	Приріст, %	
					2013 р. до 2011 р.	2014 р. до 2013 р.
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	5047	4990	4933	4668	-2,3	-5,3
М'ясо і м'ясопродукти	2339	2478	2550	2325	9,0	-9,1
Молоко і молокопродукти	9363	9797	10050	9581	7,3	-4,8
Риба і рибопродукти	614	620	663	479	8,0	-29,7
Яйця (млн. шт.)	14165	14020	14076	13345	-0,6	-5,2
Овочі та баштанні	7440	7452	7431	7019	-0,1	-5,5
Плоди, ягоди та виноград	2405	2432	2560	2249	6,4	-12,8
Картопля	6368	6394	6161	6061	-3,3	-1,6
Цукор	1758	1713	1686	1559	-4,1	-7,4
Олія рослинна всіх видів	625	591	604	561	-3,4	-7,3
із неї олія соняшникова (розрахунково)	426	450	465	370	9,2	-21,1

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: складено на основі Звітів про стан продовольчої безпеки України за 2011-2013 рр., а також за даними Державної служби статистики України.

Продовольча незалежність за окремим продуктом. Продовольча незалежність характеризується таким рівнем розвитку економіки, коли продовольча безпека держави не залежить від зовнішніх продовольчих поставок. Для запобігання ситуації залежності держава може нарощувати свій економічний потенціал та підвищувати ефективність агропромислового виробництва. У 2011-2014 рр. продовольчі потреби населення України задовольнялися, як правило, за рахунок продукції вітчизняного виробництва, хоча по трьох групах продовольства частка імпорту перевищувала встановлений 30% граничний критерій для цього індикатора (табл. 5).

Таблиця 5

Імпортозалежність за групами продовольства, %

Продукція	Роки				Відхилення, 2014 р. до 2011 р., в.п.
	2011	2012	2013	2014	
Хліб і хлібопродукти	1,7	2,8	2,4	2,0	0,3
М'ясо і м'ясопродукти	10,4	17,1	13,0	8,6	-1,8
Молоко і молокопродукти	2,7	4,2	5,5	3,7	1,0
Риба і рибопродукти	66,7	71,1	73,0	75,4	8,7
Яйця і яйцепродукти	0,4	0,5	0,6	0,9	0,5
Овочі та баштанні	3,8	2,9	3,2	3,2	-0,6
Плоди, ягоди та виноград	48,3	48,1	45,8	38,1	-10,2
Картопля	0,6	0,4	0,4	0,7	0,1
Цукор	15,3	0,6	0,7	0,4	-14,9
Олія рослинна всіх видів	39,8	39,1	49,0	39,8	0,0
із неї олія соняшникова	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0

Джерело: складено на основі Звітів про стан продовольчої безпеки України за 2011-2013 рр., Огляд продовольчої безпеки України у 2014 році та блиць-оцінка на 2015 рік - http://edclub.com.ua/sites/default/files/files/food_security_2014.pdf

Найвищий рівень імпортозалежності (75 %) відмічався по групі "риба і рибопродукти", оскільки 90 % імпортних поставок припадає на види риб, які видобуваються виключно у водах морських економічних зон інших держав, що пов'язано з особливостями їх біологічного циклу.

Перевищення граничного критерію по групах "фрукти та ягоди" та "олії рослинні", обумовлено імпортом екзотичних видів фруктів та тропічних олій, які не культивуються в Україні, але користуються попитом на внутрішньому ринку.

Щільність автомобільних доріг. Індикатор щільності автомобільних доріг використовується ФАО для оцінки фізичної доступності продовольства для населення. Чим вища концентрація доріг на одиницю площі, тим легше забезпечити доставку продовольства населенню. В Україні у 2014 р. на 100 кв. км площі припадало 27 км автодоріг, що є одним із найнижчих показників серед європейських країн.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У зв'язку із фінансово-економічною кризою у 2013-2014 рр. спостерігалось погіршення стану продовольчої безпеки України за основними показниками: знизилась середньодобова калорійність раціону українців, при одночасному зменшенні споживання продукції тваринного походження; зменшилося фактичне середньодушове споживання продовольства населенням по 6 із 10 досліджуваних груп; погіршилася економічна доступність продовольства для населення. Водночас задоволення потреб населення у продовольстві переважно забезпечувалося за рахунок продукції українського виробництва. Прогнозоване зменшення реальних наявних доходів населення сприятиме скороченню частки імпорту продуктів харчування, в першу чергу тих, які виробляються вітчизняними виробниками [8].

Список використаних джерел

1. Про показники продовольчої безпеки країни - <http://www.info-prensa.com/article-538.html>
2. Лисак М. А. Методика удосконалення індикаторів продовольчої безпеки - <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2948>
3. Загурський О.М. Характеристика продовольчої безпеки України та основні фактори впливу на її рівень. - <file:///C:/Users/1111/Downloads/7129-17660-1-PB.pdf>
4. Деякі питання продовольчої безпеки : постанова від 05.12.2007 р. № 1379 / Кабінет Міністрів України. – Офіц. Вид. – К. : Офіційний вісник України. – 2007. – № 93. – С. 48.
5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ від 29.10.2013 р. № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodorazrahunku-doc168080.html>.

6. Пасхавер Б. Продовольчий аспект подолання бідності / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2004. – №10. – С. 71-76.
7. Тернавська І.Б. Продовольча безпека України: стан та перспективи / І. Б. Тернавська, В.Г. Уманська // Економіка та управління АПК. - 2013. - Вип. 10. - С. 103-107.
8. Огляд продовольчої безпеки України у 2014 році та блиц-оцінка на 2015 рік - http://edclub.com.ua/sites/default/files/files/food_security_2014.pdf
9. Румик І.І. Індикатори продовольчої безпеки України / І.І. Румик // Вчені записки університету "КРОК". Серія : Економіка. – 2013. – Вип. 34. – С. 85-92.

Список джерел у транслітерації / References

1. Pro pokaznyky prodovolchoi bezpeky krainy - <http://www.info-prensa.com/article-538.html>
2. Lysak M.A. Metoduka udoskonaleniya inducatoriv prodovolchoi bezpeky - <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2948>
3. Zagurskyi O. M. Harakterystyka prodovolchoi bezpeky Ukrainy ta osnovny factory vplyvy na ii ryven. - <file:///C:/Users/1111/Downloads/7129-17660-1-PB.pdf>
4. Deyaki pytanya prodovolchoi bezpeky: postanova vid 05.12.2007 р. № 1379 / Cabinet mynistryv Ukrainy. – Ofyc. Vyd - K: Ofycyinyi visnyk Ukrainy. – 2007. – № 93. – S. 48.
5. Pro zatverzhennya metodycnyh recomendacyi schodo rozrahynky ryvnnya economichnoi bezpeky Ukrainy: nakaz vyd 29.10.2013 r. № 1277 / Ministerstvo economichnogo rozvytku i torgivli Ukrainy. – 2013 [Electronnyi resurs]. – Resgum dostypty: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>
6. Pashaver B. Prodovolchyi aspect podolanya bidnosti / B. Pashaver // Economika Ukraine– 2004. – №10. – S. 71-76.
7. Ternavska I.B. Prodovolchoi bezpeky Ukrainy: stan ta persectyvy / Ternavska I.B. V.G.Ymanska // Economika ta upravlinnya APK.- 2013. – Vyp. 10. - S. 103-107.
8. Oglyad prodovolchoi bezpeky Ukrainy u 2014 roci ta blic-ocinka na 2015 ric - http://edclub.com.ua/sites/default/files/files/food_security_2014.pdf
9. Rymuk I.I. Indycatory prodovolchoi bezpeky Ukrainy / I.I. Rymuk // Vcheni zapysky univetsytety "KROK". Seria: Economika. – 2013. – Vyp. 34. – S. 85-92.

ANNOTATION
THE METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE EVALUATION AND
ANALYSIS OF THE INDICATORS OF FOOD SECURITY IN UKRAINE

KALETNIK Grigoriy,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of the National Academy
of Agricultural Sciences of Ukraine, Head of Administrative Management and
Alternative Energy Sources Department,

DARMOHRAI Olha,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Agricultural Management,
Vinnitsia National Agrarian University
(Vinnitsia)

The existing methods of evaluation and the indicators of food security that recommended by FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations), Global Food Security Index and methodology suggested by Government of Ukraine are generalized in the article. Main indicators are identified and their dynamics is investigated. The reasons of the imbalance in the coating of the food needs of the population in Ukraine are analyzed in this research. The evaluation of the territorial availability and the differentiation of the consumption of basic food types in the regions are given and the most problematic regions are defined. The differentiation of food cost for various social groups and the indicators of the dependency from the import foods are calculated in the article.

Keywords: food security, indicators, methods of evaluating, nutrition products, import.

Lit. 9.

АННОТАЦИЯ
МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ И АНАЛИЗ ИНДИКАТОРОВ
ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

КАЛЕТНИК Григорий Николаевич,
доктор экономических наук, профессор, академик НААН,
заведующий кафедрой административного менеджмента
и альтернативных источников энергии,

ДАРМОГРАЙ Ольга Викторовна,
кандидат экономических наук, доцент кафедры аграрного менеджмента,
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)

Осуществлено обобщение существующих методик и индикаторов продовольственной безопасности согласно рекомендациям ФАО (Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН), Глобального индекса продовольственной безопасности, украинского правительства. Установлены приоритетные показатели и проведён их анализ в динамике. Определены причины дисбаланса в обеспечении продовольственных потребностей населения Украины. Осуществлена оценка территориальной дифференциации

доступности потребления основных видов продовольствия и установлены наиболее проблемные регионы по данному показателю. Рассчитано дифференциацию стоимости продовольствия для различных социальных групп населения и показатели импортозависимости по продовольственной продукции.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, индикатор, методика оценки, продукты питания, импорт.

Лит. 9.

Інформація про авторів

КАЛЕТНИК Григорій Миколайович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, завідувач кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна 3, e-mail: rector@vsau.org).

ДАРМОГРАЙ Ольга Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна 3, e-mail: olia_gol@mail.ru)

KALETNIK Grigoriy - Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine, Head of Administrative Management and Alternative Energy Sources Department, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Sonyachna str, e-mail: rector@vsau.org)

DARMOHRAI Olha - Candidate of Economic Sciences, Associate professor of the Department of Agricultural Management, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Sonyachna str, e-mail: olia_gol@mail.ru)

КАЛЕТНИК Григорий Николаевич – доктор экономических наук, профессор, академик НААН, заведующий кафедрой административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная 3, e-mail: rector@vsau.org)

ДАРМОГРАЙ Ольга Викторовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры аграрного менеджмента, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная 3, e-mail: olia_gol@mail.ru)

